

УДК 615.811.2.93

В.С. КИЛІВНИК, П.В. ЦВЕНЬ, І.В. КУЗЬМІН (Немирів, Вінниця)

ІСТОРІЯ ГІРУДОТЕРАПІЇ З ПОЧАТКУ 18-ГО СТОЛІТТЯ Н.Е. ДО СЬОГОДЕННЯ

ДП “Клінічний санаторій “Авангард” ЗАТ „Укрпрофоздоровниця”
Вінницький національний технічний університет

Вивчено та узагальнено світовий досвід розвитку гірудотерапії починаючи з 18 століття. Наведено короткі відомості про подвижників у галузі лікування п'явками.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: історія, мидична п'явка, гірудотерапія, гірудологія.

Авторами зроблена спроба узагальнити історію розвитку лікування п'явками (гірудотерапія) та накопичення знань про життя п'явки (гірудологія) з позицій періодизації історії медицини. У попередній роботі нами наведені відомості з гірудотерапії від найдавніших часів до 18-го століття. Дана стаття фактично є її продовженням.

Матеріали і методи. Вивчено та узагальнено світовий досвід розвитку гірудотерапії та гірудології.

Результати дослідження та їх обговорення. 18 ст. можна вважати початком зародження гірудології. Шведський натураліст К. Лінней у 1775 р. вперше відніс п'явок до класу червів, а не менш видатний французький природодослідник Ламарк вперше описав біологію п'явки. Французький вчений Ж. Кюв'є (1769–1832) вивчав анатомію п'явок.

Моранд в 1735 р. вперше звернув увагу на те, що кров в шлунково-кишковому каналі п'явки не згорталась та не змінювалась протягом тривалого часу.

Ф. Зауер вважав за необхідне використовувати п'явок при лікуванні запалення очей, вух, зубів, мігрені, лихоманці, жабі, запальних процесів у грудній та черевній порожнинах. П'явки рекомендувались також при запальних процесах в органах репродуктивної сфери, залоз, шкіри, ракових процесах, набрякові суглобів, ревматизмі, переломах, забоях, вивихах, геморої, порушеннях циклу.

ЛІННЕЙ Карл (1707–1778) – видатний шведський природодослідник, створив штучну систему тваринного та рослинного світу. Вперше ввів бінарну (подвійну) номенклатуру, згідно з якою в назву кожного виду тварин та рослин входить і найменування роду (родини). Він вважав, що існує стільки видів, скільки їх було створено первинно, і що утворення нових видів неможливе.

П'явок у 1775 р. він відніс до класу черв'яків. Основні праці Л.: “Система природи” (1735), “Філософія ботаніки” (1751), “Види рослин” (1753).

ЛАМАРК Жак Батіст П'єр Антуан (1744–1829) – видатний французький природодослідник, творець першої матеріалістичної теорії еволюції. Попередник Ч. Дарвіна. В “Природній історії” вперше детально описав біологію п'явок.

Суттєвий внесок у розвиток гірудотерапії вніс французький лікар Ф.Ж. Бруссе. Маючи власну теорію походження хвороб у людини, він успішно застосовував п'явки при широкому колі захворювань. П'явки призначались практично при будь-якій хворобі.

БРУССЕ Франсуа Жозеф Віктор (1772–1858) – французький лікар, член Медичної академії (1832). Вивчав медицину в шпиталях Сент-Мало і Бреста, у Паризькій медичній школі, де захистив дисертацію (1802). Служив військовим лікарем в армії Наполеона; в 1814 р. був призначений другим лікарем, а потім професором (1820) Валь-де-Грис (шпиталь-училище для підготовки військових лікарів). З 1830 р. – професор кафедри патології і терапії Паризького медичного факультету. У працях “Histoire des phlegmasies ou clinique et inflammations chroniques fonde'e Sur nouvelles observations de clinique et d'anatomie pathologique (1808) та “Examen de la doctrine medicale generalement adopte'e (1816) виклав свою систему поглядів на причини захворювань та методи їх лікування, яка відома під назвою бруссеїзм. Б. вважав, що життя в організмі підтримується тільки збудженням. Надто сильне або надто слабке збудження веде до захворювання, яке спочатку проявляється лише в одному органі, а потім “симпатичним” шляхом передається іншим органам. Без попереднього страждання якого-небудь органа загальних захворювань не буває. Частіше подразнюється шлунок та кишковик, тому шлунково-кишкове запалення є основа патології. Б. заперечував

© В.С. Килівник, П.В. Цвень, І.В. Кузьмін, 2013

наявність специфічних ознак хвороби. Виходячи з таких поглядів, прибічники бруссеїзму за головну мету лікування вважали ліквідацію запалення за допомогою кровопускань (п'явки на живіт) та "симпатичним" шляхом вражених органів, послаблюючих (протизакрепних) засобів та голоду.

Гірудотерапія і гірудологія в XIX столітті. З послідовника Ф.Ж. Бруссе Ж.Б. Буйо кепкували, що він один пролив більше крові, ніж Наполеон за всі свої війни [5].

БУЙО Жак Батіст (1796-1881) – французький лікар, член Паризької академії наук (1868). У 1823 р. захистив дисертацію "Про діагностику аневризми аорти". З 1831 р. очолював кафедру в клініці Шаріте.

У 1824 р. Б. написав трактат про захворювання серця і великих судин; в 1835 р. видав працю про клініку захворювань серця, яка незабаром була перекладена на німецьку та англійську мови. Велику цінність мають його праці про ревматизм. Він вперше, незалежно від Г.І. Сокольського, вказав на зв'язок ураження серця з ревматизмом; він також довів, що цей зв'язок притаманний і гострому ревматичному поліартриту.

У 1835 р. Б. вивчив запальні зміни на клапанах серця, а в 1836 р. виявив зв'язок між кардіовальвулітом та ревматизмом, а також ввів термін "ревматизм серця". Прогресивні погляди Б. відображені в його полемічній праці "Про віталізм та організм".

XIX століття знаменувалось шаленим сплеском використання гірудотерапії в усьому світі. Так, імпорт п'явок в Толедо досяг 4,5 млн штук на рік; у Франції щорічно використовували до 30 млн п'явок на рік, з них для потреб армії – до 6 млн шт., а в 1850 р. в країну було завезено понад 100 млн штук. Подібна ситуація була в Німеччині – використано до 25 млн шт.; в Англії – понад 16 млн штук; в Росії в 50-х рр. XIX ст. – до 50 млн штук на рік.

У 1812 р. французький лікар М. Рейно запропонував лікувати п'явками обмороження кінцівок. В Росії одним з перших використав п'явки в клініці для лікування геморою хірург Буш. Серед послідовників бруссеїзму в Росії був М.Я. Мудров. Він описав методику гірудотерапії при болях в животі, геморої, затримці сечі, головному болю, судомогах.

РЕЙНО (Raynaud) Моріс (1834–1881) – французький лікар. У 1862 описав так звану симетричну гангрену кінцівок (періодичні спазмування судин пальців рук та (або) ніг з порушенням трофіки тканин і можливою гангреною), названу його ім'ям. Написав праці про Асклепіада, "Лікарі часів Мольєра" (1862).

БУШ Іван Федорович (1771–1843) – відомий в свій час хірург і професор Петербурзької медико-хірургічної академії. З 1785 по 1788 рр.

навчався в Петербурзькому клінічно-хірургічному інституті, після закінчення курсу поступив на службу на флот. З 1791 р. служив в Кронштадському шпиталі. У 1797 р. став професором анатомії та хірургії в хірургічному інституті, а в 1800 р. зайняв кафедру хірургії в щойно відкритій медико-хірургічній академії. У 1839 р. обраний почесним членом академії. На його честь була заснована премія для хірургів. Буш видав "Посібник з викладання хірургії" (3 ч., СПб, 1807 р., 5-е вид. 3 ч. СПб, 1831) та цілу низку наукових статей.

МУДРОВ Матвій Якович (1771–1831) – видатний російський лікар-терапевт. Один із засновників російської терапевтичної школи, а також військової гігієни, завданням якої вбачав у попередженні захворювань в армії. Мудров висловлювався стосовно необхідності індивідуалізації лікування та проведення лікувально-профілактичних заходів. За його ініціативи було реорганізовано викладання медичних дисциплін; введені практичні заняття, викладання патологічної та порівнювальної анатомії та ін.

Німецький хірург І. Діффенбах в 1820 р. виявив, окрім заживлюючого, знеболюючий, знезаражуючий та антистресовий ефекти гірудотерапії. Відомий російський терапевт І.Я. Дядьковський радив прикладати п'явки при запаленні верхніх дихальних шляхів, мозку, кишок, матки, при порушеннях циклу, лікуванні кровотеч. Відомий російський хірург М.І. Пирогов широко використовував п'явки для кровопускання при пораненнях, а німецький хірург Ф. Есмарх – як антисептичний засіб [11].

ДІФФЕНБАХ Йоганн-Фрідріх (1794–1847) – видатний німецький хірург. Був професором та директором хірургічної клініки в Берліні. Діффенбах запропонував низку нових методик пластичних операцій носа, вуст, повік і взагалі значно удосконалив хірургічну техніку. Головні праці: "Ueber die Durchschneidung der Sehnen and Muskeln" (1841), "Die Heilung des Stottern" (1841), "Ueber das Schielen und die Heilung desselben durch Operation" (1842), "Die operative Chirurgie" (1844-49).

ДЯДЬКОВСЬКИЙ Устим Євдокимович (1784-1841) – лікар. Закінчив Московську медико-хірургічну академію із срібною медаллю (1812), перший випуск, залишений при академії ад'юнктом. Під час війни знаходився в шпиталях Москви, Рязані. У 1816 р. отримав ступінь доктора медицини, читав лекції з терапії. У 1826 р. призначений спочатку екстраординарним, а потім і ординарним професором Московської медико-хірургічної академії, одночасно був бібліотекарем академії. У 1836 р. призначений директором клініки Московського університету. Розробив оригінальну і досконалу власну класифікацію хвороб, надрукував монографії "Загаль-

на терапія” (М., 1836); “Практична медицина, лекції” (М., 1845) та ін. В рукописах залишились ще “Загальна патологія” і “Загальна фармакологія”.

ПИРОГОВ Микола Іванович (1810-1881) – видатний російський лікар і вчений, педагог та громадський діяч; один із основоположників хірургічної анатомії та анатомо-експериментального напрямку в хірургії, військово-польової хірургії, організації і тактики медичного забезпечення військ; член-кореспондент Петербургської академії наук (1847), почесний член і почесний доктор багатьох вітчизняних і зарубіжних університетів і медичних спілок.

У 1856 р. Пирогов залишив службу в академії та обійняв посаду попечителя Одеського учбового округу; з цього часу почався 10-літній період його діяльності на ниві просвіти. У 1858 р. П. призначають попечителем Київського учбового округу (в 1861 р. він звільняється за станом здоров'я). З 1862 р. П. – керівник молодих російських вчених, відряджених в Німеччину для підготовки до професорсько-педагогічної діяльності. Останні роки життя (з 1866 р.) П. провів у своєму маєтку в с. Вишня поблизу Вінниці, звідки виїздив в якості консультанта з військової медицини на фронт за часів франко-пруської (1870–1871) і російсько-турецької (1877–1878) війн.

М.І. Пирогов був прихильником профілактичного напрямку в медицині. Йому належать знамениті слова, які стали девізом вітчизняної медицини: “Я верю в гігієну. Вот где заключается истинный прогресс нашей науки. Будущее принадлежит медицине предохранительной”.

Репутація П. як практичного хірурга була настільки ж високою, як і репутація вченого. Про міжнародний лікарський авторитет П. свідчить, зокрема, запрошення його для консультативного огляду до німецького канцлера О. Бісмарка (1859 р.) та національного героя Італії Дж. Гарібальді (1862 р.).

Пирогова-педагога вирізняло постійне прагнення до більшої наочності викладу матеріалу, пошук нових методів викладання анатомії та хірургії, проведення клінічних обходів. Важливою його заслугою в галузі медичної освіти є ініціатива відкриття шпитальних клінік для студентів 5-го курсу. Його ініціатива залучення жінок до догляду за пораненими, тобто в організації інституту сестер милосердя, зіграла важливу роль в поверненні їхньої уваги до медицини і сприяла, за визначенням А. Дюнане, створенню Товариства Червоного Хреста.

У травні 1881 р. в Москві було святково відзначено 50-річчя різносторонньої діяльності П., він був удостоєний звання почесного громадянина Москви. Після його смерті було засновано Спілку російських лікарів в пам'ять М.І. Пирогова, регулярно скликались Пироговські з'їзди. У 1897 р.

в Москві перед будинком хірургічної клініки на Царицинській вулиці (з 1919 р. Велика Пироговська) на кошти, зібрані за підпискою, встановлений пам'ятник М. І. Пирогову (скульптор В.О. Шервуд); в Державній Третьяковській галереї є його портрет роботи І.Е. Рєпіна (1881). За рішенням Радянського уряду в 1947 р. в с. Пирогово (волишне с. Вишня), де зберігається склеп з набальзамованим тілом великого діяча вітчизняної науки, відкритий меморіальний музей-садиба. З 1954 р. президія АМН СРСР і правління Всесоюзної спілки хірургів щороку проводять Пироговські читання. П. присвячені понад 3 тис. книг та розповідей. Ім'я Пирогова носять Ленінградська (колишня Російська) спілка хірургів, 2-й Московський, Вінницький та Одеський медичні інститути.

ЕСМАРХ Фрідрих – лікар, народився у 1823 р., вивчав медицину в м. Кіль, Геттінгемі, був асистентом Лангецбена (1846) в хірургічному шпиталі в Кілі, у 1854 – директор хірургічної клініки, у 1857 р. – ординарний професор і директор шпиталю. Під час війни 1864 р. набув великої популярності; в 1866 р. завідував всіма лазаретами м. Берліна. Есмарх – видатний знавець польової хірургії; винайшов спосіб штучного знекровлення ділянок тіла при операціях, що давало можливість проводити їх без крововтрат. Багато праць Есмарха перекладені на російську мову.

Ф. Зауер вважав гірудотерапію цінним методом лікування при запаленні очей, головних болях, лихоманці, запальних процесах в ротовій, черевній та грудній порожнинах, органів жіночої статеві сфери, шкіри; порушеннях циклу, при ревматичних хворобах тощо.

З середини XIX ст., завдячуючи великому попиту на п'явки, розробці державних документів, які регулювали їх розведення, вилловлювання та реалізацію, та літературі з цього питання, в Росії з'явилися п'явкові господарства. Перше таке господарство було засноване Г. Парманом у 1825 р. (в Москві). З 1829 р. в Петербурзі почав розводити п'явок фельдшер Г. Гаврилов. У 40–60 рр. в Ніжині Чернігівської губернії активно займався розведенням п'явок І.К. Гржимайло. У 50–60 рр. існувало два п'явочних господарства в Харкові (Гауза та Кальченко). У Київській губернії при аптеках були копанки з проточною водою, в яких утримувались п'явки. В 1844 р. під Ригою було облаштовано декілька ставків для розведення п'явок.

17 вересня 1848 р. Міністерством Внутрішніх Справ Росії були затверджені правила виллову п'явок, а ще через 2 роки (1850) Міністерство Державного Майна Росії розробило правила передачі в оренду озер та ставків на термін не менше 12 років з метою створення умов для збереження та розведення п'явок. У 1856 р. в Росії

був заборонений вивіз п'явок за кордон терміном на 6 років у зв'язку з великим споживанням їх на внутрішньому і зовнішньому ринках, що призвело до виснаження запасів їх в природних умовах.

Розвитку гірудотерапії та гірудології сприяла наявність великої кількості літератури. Одне з перших російських видань "Трактат о врачебных пиявках" належить А. Вітте (1802 р.), а перше "Руководство к разведению, сохранению и употреблению пиявок" видане Бриковим через 50 років – у 1852 р. (Санкт-Петербург). У 1825–1859 рр. вийшли в світ ряд монографій з розведення та біології п'явок: Ж.Л. Дергейма "Природня та медична історія п'явок", Париж, 1825 р.; А. Мокен-Тандона "Монографія сімейства п'явок", Париж, 1826 р.; Вейсона "Практичний супутник п'яководства", 1852 р.; Гузара "Розмноження п'явок", 1854 р.; Лауренса "Розведення п'явок", 1854 р.; Бюске "Настанова по п'яворозведенню", 1854 р.; Fermond "Monographic des Sanguales medicinales", 1854; Erard "Nouvelle monographic des Sanguales medicinales", 1857; С.А. Усова "Природня історія п'явок і закордонне п'яководство", 1859 р.; І.І. Гржимайло "Опис двадцятирічних дослідів розведення п'явок", 1859 р. "Монографія лікарських п'явок" А.Е. Воскресенського (1859 р.) написана за дорученням Російського Військово-медичного департаменту. В ній описано історію лікування п'явками, способи їх утримання та рекомендації щодо лікування.

Хоча гірудотерапія та гірудологія в другій половині XIX ст. у цілому занепали через використання п'явок майже при всіх хворобах, відсутність науково обґрунтованих показань та протипоказань для гірудотерапії, певних хибних методологічних уявлень, розвитку мікробіології та побоювання лікарів щодо можливого переносу інфекції при лікуванні п'явками; негативного ставлення в країнах Західної Європи та Росії до кровопускання, в т.ч. і за допомогою п'явок. Однак частина лікарів і дослідників продовжували лікувати п'явками та вивчати їх лікувальні властивості, можливості подальшого удосконалення методів розведення п'явок. Так, в 1868 р. професор К. Дяконов констатував, що кров, яка отримана із шлунку п'явки, не згортається. В статті "Зміни людської крові в п'явці", писав, що "незгортання крові та розчинення кров'яних кульок свідчить про існування в кишечнику п'явки якогось розчиняючого агента".

У Росії після скасування кріпацтва (1861) створюється земська медицина. Земські лікарі використовували п'явок як один з основних лікарських інструментів. П'явкам надавала перевагу і російська імператорська сім'я [16]. Селяни Самарської губернії використовували порошок висушених п'явок для зупинки носових, горлових, шлункових та маткових кровотеч [1;17;19].

У 1884 р. Дж. Хайкрафт також звернув увагу на антикоагуляційну дію секрету, який знаходиться в передньому кінці п'явки. Він отримав з тіла п'явки екстракт, який при додаванні його в пробірку з кров'ю надовго попереджував згортання крові та її гниття. Отриманий екстракт слугував матеріалом подальшого виділення чистого препарату – гірудину.

У 1885 р. під Ватерлоо за допомогою гірудотерапії вперше вдалось попередити ампутацію нижньої кінцівки після осколочного поранення.

Незважаючи на негативне ставлення до п'явок загалом, окремі лікарі продовжували використовувати їх у практичній діяльності. Так, відомий російський клініцист Г.А. Захар'їн впродовж всієї своєї практики прикладав їх при ряді захворювань [20]. Він виділяв в механізмі дії п'явок два компоненти: спорожняючий та відволікаючий, вважаючи, що при цьому відбуваються складні фізіологічні зміни в організмі хворого. У 1889 р. проф. Г.А. Захар'їн виступив на щорічному засіданні Московського фізико-медичного товариства з доповіддю "О кровопускании" (за допомогою п'явок), в якій відстоював лікування п'явками як метод надзвичайно ефективний і перспективний. В "Клінічних лекціях" (1895 р.) в доповненні "О кровопускании" він згадує про своє трирічне перебування у Західній Європі (з 1856 р.), де не зустрічав кровопускання, лише за рідкісним винятком ставились банки та п'явки. Повернувшись до Москви, він зіткнувся з подібним явищем на батьківщині [6;7].

ЗАХАР'ІН Григорій Антонович (20.11.1829, Пенза – 4.01.1898, Москва) – російський терапевт. У 1852 р. закінчив курс медичного факультету Московського університету. Захистив дисертацію на ступінь доктора медицини. У 1862 р. обраний професором кафедри діагностики, потім директором факультетської терапевтичної клініки, якою завідував до виходу у відставку в 1896 р. З. був одним із найвидатніших клініцистів-практиків, розробив оригінальні підходи до обстеження хворих, в яких велику роль відігравав анамнез, і користувався величезним успіхом як вдумливий та тонкий діагност. Він створив школу лікарів-практиків, які згодом стали завідувачами кафедр внутрішніх хвороб. Маючи складний характер і нестриманість в спілкуванні з помічниками і навіть з хворими, З. мав на цьому ґрунті багато проблем; конфлікт із слухачами, який стався незадовго до його смерті, примусив З. піти у відставку. У 1894 р. З. в Лівадії консультував імператора Олександра III разом з проф. Лейденом. Частина свого колосального багатства він заповів громадським та просвітницьким організаціям. Більшість наукових праць З. належить до його молодих років: "Учение о послеродовых болезнях" (1855), "По по-

воду некоторых вопросов по крови" ("Мед. вест.", 1861), "О возвратной горячке" ("Моск. мед. газ.", 1865) та ін. Головну заслугу З. становлять його "клінічні лекції", в яких продемонстрована виключна спостережливість та майстерний виклад власних способів діагностики та поглядів на лікування. Дані лекції витримали багато видань і до цього часу вважаються зразковими.

Засновник російської клінічної школи, шкільної гігієни. Розробляв методику дослідження хворого; розглядав організм, як цілісну систему; розробив класифікацію ряду хвороб, зокрема сифілісу та туберкульозу легенів, показання для гірудотерапії.

Таким чином, починаючи з другої половини XIX ст., гірудотерапія, як і інтерес до розведення п'явок, втратили актуальність через відсутність чітких показань та протипоказань для їх використання, обґрунтування необхідної кількості п'явок на один сеанс, розвитку знань з мікробіології та страх лікарів щодо можливої передачі інфекції, негативне ставлення більшості лікарів в Росії та Європі до кровопускання в цілому. Лише окремі лікарі продовжували використовувати та вдосконалювати метод гірудотерапії (Г.А. Захар'їн, С.Ф. Пастернацький та ін.) [3;12].

ПАСТЕРНАЦЬКИЙ Федір Гнатович (1843–1902) закінчив Київський університет в 1876 р. з відзнакою. Після закінчення університету знаходився на військовій службі молодшим ординатором в госпітальній терапевтичній клініці проф. Покровського в Києві. У 1888 П. отримав ступінь доктора медицини і наступного року був призначений викладачем медичної академії в Санкт-Петербурзі, в 1893 р. затверджений ординарним професором терапевтичної клініки. З клініки П. вийшло багато робіт стосовно дослідження кавказьких мінеральних вод. За його ініціативи в 1898 р. в Санкт-Петербурзі був скликаний перший в Росії з'їзд кліматологів, бальнеологів та гідрологів, засновано журнал, присвячений розробці питань в цій галузі. Окрім робіт з бальнеології, з клініки П. вийшла ціла низка наукових праць з дієтології, терапії, біології та бактеріології. Він написав: "Випадок заповзання аскарид в жовчні протоки печінки" (Київ, 1873), "Випадок інкапсульованого абсцесу мозжечка" (1875), "Короткий курс гігієни..." (1875), "Декілька спостережень за лікуванням хворих на сипний тиф по способу Giebermeister'a холодними ваннами та великими дозами хініну" (1875), "Графічне зображення температурних величин при гострих хворобах з лихоманкою" (1883), "До питання про вплив жарознижуючих таніну, антифіну та антифібрину на температуру внутрішню і зовнішню та на втрату тепла шкірою організму, що лихоманить" (дис. СПб, 1888), "Нарзан та його лікувальні властивості" (1892), "Кліматолікувальні

пункти на Чорноморському узбережжі Кавказу" (1896), "Про болотні лихоманки на Чорноморському узбережжі" (1897) та ін.

БОТКІН Сергій Петрович (1832–1889) – класик російської медицини, видатний терапевт, основоположник функціонального напрямку у вітчизняній клінічній медицині, талановитий педагог, організатор та громадський діяч, засновник потужної школи терапевтів.

Народився в Москві, в родині купця. Спочатку навчався вдома, а потім з 1847 р. – у приватному пансіоні. В 1850 р. Боткін поступив і в 1855 р. закінчив медичний факультет Московського університету з відзнакою. Після закінчення університету Боткін поїхав в Крим в діючу армію, де протягом 3-х місяців працював ординатором в Симферопольському військовому шпиталі під керівництвом М.І. Пирогова.

У 1856 р. Б. виїхав за кордон – спочатку у Вюрібург, потім в Бердін, де слухав лекції Р. Вірхова, відвідував клініку Л. Траубе; у Відні працював у фізіолога Людвіга і клініциста Оппольцера. Після короткого перебування в Швейцарії і Англії Б. переїхав в Париж, де відвідував фізіологічну лабораторію К. Бернара та терапевтичну клініку А. Труссо. У ці роки за кордоном жили Г.А. Захар'їн та І.М. Сеченов, з якими він часто зустрічався. У 1860 р. Б. повернувся в Петербург, захистив дисертацію "Про всмоктування жиру в кишках", отримав ступінь доктора медицини і був затверджений на посаді ад'юнкт-професора терапевтичної клініки Медико-хірургічної академії. В 1861 р. був затверджений ординарним професором цієї клініки і до кінця життя не залишав академію.

Боткін перший в Росії створив при клініці лабораторії: загальноклінічну, хімічну, бактеріологічну і фізіологічну. Останньою протягом 10 років з 1878 р. завідував І.П. Павлов. Із 106 учнів Б. 45 очолили кафедри не тільки в Петербурзі, але й в інших містах Росії. У 1872 р. Б. затверджено в званні академіка. У 1878 р. Б. обрано головою Товариства російських лікарів в Петербурзі, яке він очолював до смерті. Боткін був почесним членом Московського та Казанського університетів, 35 російських та 9 закордонних медичних товариств. Будучи палким прихильником методу гірудотерапії, п'явку він жартома називав «молодшим помічником лікаря».

ЦІОН Ілля Фадейович (1842–1912) – фізіолог, професор Петербурзького університету (1870) і Медико-хірургічної академії (з 1872). Вирізнявся вкрай реакційними політичними поглядами; в 1875 р. змушений був залишити академію і виїхати до Парижу в якості представника російського Міністерства фінансів (до 1891). Одночасно працював у К. Бернара, а потім створив власну фізіологічну лабораторію. Один із

творців вчень про рефлекторну регуляцію серцево-судинної системи та нервових механізмів гомеостазу. Відкрив в 1866 р. разом з К.Ф. Людвігом серцево-аортальний (“депресорні”) нерви і вивчив їх функцію. Використовував п’явок для лікування серцево-судинних захворювань.

Продовжувалось вивчення біології п’явок та механізмів їхньої дії на організм людини. Так, відомий російський вчений О.О. Ковалевський вивчав анатомію п’явок, Дж. Хайкрафт (1884 р.) отримав з головок п’явок екстракт, який перешкоджав згортанню крові, паразитолог М.О. Сахаров (1890) вперше в світі довів, що збудники тропічної малярії можуть декілька днів залишатися життєздатними в кишковому каналі п’явки, поза межами організму людини.

КОВАЛЕВСЬКИЙ Олександр Онуфрійович (1840–1901) – видатний зоолог. Закінчив курс природознавства в Санкт-Петербурзькому університеті. Отримав ступінь магістра за дисертацію: “Історія розвитку ланцетника – *Amphioxus lanclotitatus*”, ступінь доктора – за дисертацію “Про розвиток *Phogonis*”. Був послідовно професором зоології в Казанському, Київському, Новоросійському університетах. У 1870–73 рр. здійснив наукову подорож в Алжир та на Червоне море. У 1890 р. обраний ординарним академіком імператорської академії наук і відряджений з науковою метою на південь Росії. В 1891 р. зайняв кафедру гістології Петербурзького університету. Був почесним членом усіх товариств природознавців при російських університетах та директором Севастопольської зоологічної станції. За роботу “*Embryologische Studien an Warmern und Arthropoden*” (1871) нагороджений Беровською премією академії наук. Більшість праць К. присвячені ембріології, переважно безхребетних. Дослідження, проведені ним в 60-і роки, вперше встановили прозародкові пласти у безхребетних. Немає майже жодної більш-менш великої групи безхребетних, у вивченні яких точні і ґрунтовні дослідження Ковалевського не зіграли б суттєвої ролі, а деякі із відкритих ним фактів (наприклад, гастрюляція ланцетника та ін., регресивний розвиток асцидій, статевий диморфізм Бонелія та ін.) послужили основою для важливих узагальнень. В останні роки життя К. його дослідження були присвячені морфології п’явок та деяких молюсків, а також з’ясуванню видільних і фагоцитарних органів у безхребетних, і за цими ледве відомими раніше питаннями (особливо щодо видільних органів) ним отримані дуже важливі результати. Ковалевський надрукував близько 60 наукових робіт.

САХАРОВ Микола Олексійович (1852–1927) – паразитолог. У 1878 р. закінчив медичний факультет Київського університету. Біля 30 років працював лікарем Закавказької залізниці.

При Тифліській залізничній лікарні організував експериментально-мікробіологічну лабораторію. Сахаров опубліковано 76 наукових робіт, в т.ч. 30 з питань паразитології, головним чином морфології і біології, збудників малярії людини. У 1889 р. одночасно з італійськими вченими Маркіафою (E. Marchiafava) і Челлі (A. Celli), але незалежно від них, описав плазмодії тропічної малярії із супроводом його зробленими вперше у світовій літературі мікрофотографіями. У 1892 р. Сахаров видав атлас мікрофотограм трьох видів збудників малярії та окремих фаз їх розвитку в крові хворого; в 1890 р. першим в світі довів, що збудники тропічної малярії можуть декілька днів залишатися життєздатними в кишковому каналі п’явки, поза межами організму людини; в 1903 р. (одночасно з В.В. Фавром) ним були сформульовані принципи комплексної протималярійної боротьби, спрямованої проти збудника малярії та його переносника.

На честь Сахарова названий вперше описаний ним збудник захворювання гусей в східній частині Закавказзя (*Spirochaeta anserina* Sakharoff) і (по пропозиції В.В. Фавра) один з видів малярійного комара (*Anopheles sacharovi*).

XX століття маніфестувало прискоренням науково-технічного прогресу, зростанням економіки, зміною умов життя людей, демографічним та інформаційним вибухами, інтенсивним розвитком науки [4]. Виділений Дж. Хайкрафтом ще в 1884 р. екстракт з головки п’явки був досліджений більш детально, і в 1903 р. з нього вченими F. Franz та F. Bolog було виділено антикоагулянтний фактор в чистому вигляді і названо «гірудином», який стали використовувати для лікування. З цього моменту почали розрізняти гірудотерапію – лікування медичними п’явками та гірудинотерапію – лікування гірудином [5]. Відкриття антикоагулянтного фактору суттєво не позначилось на зацікавленості лікарів ні в п’явці, ні в гірудині. Лише у 1922–1925 рр. завдяки французькому вченому Д. Ферм’є, який сам отримав чудові результати гірудотерапії при флебітах та доклав досить зусиль для пропаганди цього методу, дещо поживавилось використання п’явок в різних галузях медицини. Так, в СРСР у 1928 р. було створено Кабінет медичних п’явок в Москві, в якому їх використовували при досить широкому колі захворювань: хворобах серцево-судинної системи, запаленні нирок, жовчного міхура, легенів, додаткових пазух носа, підшкірної клітковини, ендокринній патології тощо. Вперше в СРСР опубліковані результати гірудотерапії при тромбофлебітах (Г.П. Зайцев, І.Р. Петров та співавт.). Великий внесок у розвиток методу, особливо з обґрунтування фізіологічної дії п’явок, переважно при захворюваннях серцево-судинної системи, зробили відомі вчені

Г.Ф. Ланг, М.П. Кончаловський, Н.Д. Стражеско, А.Л. М'ясников, Є.М. Тареев та ін. [18].

КОНЧАЛОВСЬКИЙ Максим Петрович (1875–1942) – радянський терапевт, професор (1918), заслужений діяч науки РСФСР (1934). У 1899 р. закінчив медичний факультет Московського університету, потім працював під керівництвом В.Д. Шервінського, Л.Є. Голубініна і Н.Ф. Голубова в факультетській терапевтичній клініці ун-ту. В 1911 р. захистив докторську дисертацію на тему “Про шлункову ахілію”. У 1918 р. вибраний професором госпітальної терапевтичної клініки Московських вищих жіночих курсів. У 1919-1929 рр. завідував кафедрою госпітальної терапії 2-го Московського університету (нині 2-го ММІ), а з 1929 р. завідував кафедрою факультетською терапією 1-го Московського університету (нині 1-го ММІ). Одночасно був консультантом Інституту гігієни праці і професійних захворювань ім. В.А. Обуха (1927–1931), заступником директора по науковій частині Центрального інституту гематології і переливання крові (з 1928 р.), завідував терапевтичною клінікою ВІЕМ (з 1933 р.).

Кончаловський опублікував понад 150 наукових праць майже за всіма розділами внутрішньої медицини. Найбільш значна частина його праць присвячена питанням патології органів травлення.

ЛАНГ Георгій Федорович (1875–1948) – радянський терапевт, організатор потужної школи радянських терапевтів, академік Академії медичних наук (1945), заслужений діяч науки РСФСР (1934), лауреат Державної премії СРСР (1951).

У 1899 р. закінчив ВМА. У 1901 р. захистив докторську дисертацію про соматичну стійкість червоних кров'яних тілець при раку шлунку. З 1901 р. по 1919 р. – ординатор, потім – заввідділення Петропавлівської (нині ім. Ф.Ф. Ерісмана) лікарні. З 1919 р. – професор, завідувач терапевтичної клініки Ленінградського інституту удосконалення лікарів, а з 1922 р. завідував факультетською терапевтичною клінікою 4-го Ленінградського медінституту.

Г.Ф. Ланг опублікував понад 80 наукових праць, в т.ч. 3 монографії і посібник для лікарів. Він всебічно опрацьовував питання кардіології. Ще в 1922 р. він висловив думку про гіпертонію як самостійне захворювання, не пов'язане з першо-черговим ураженням нирок. Йому першому в нашій країні належить клініко-анатомічне дослідження пучка Гіса. Вперше в СРСР він запропонував лікувати хворих з мерехтливою аритмією хінідином. Він же показав зв'язок електрокардіографічних змін з визначеними біохімічними порушеннями в серцевому м'язі і запропонував новий термін “дистрофія міокарда” для визначення захворювань серцевого м'яза, в основі яких лежать обернені порушення біохімічних і

хімічних процесів у серці екзогенної та ендогенної природи.

Г.Ф. Ланг створив класифікацію хвороб системи кровообігу, розвинув функціональний напрямок в гематології. Ряд наукових праць Г.Ф. Ланг присвятив вивченню захворювань печінки і легеневої патології. Його підручник з внутрішніх хвороб довгі роки був настільною книгою радянських терапевтів.

Серед учнів Г.Ф. Ланга були А.Л. Мясников, М.Д. Тушинський, В.Г. Баранов, А.А. Кедров. З його клініки вийшло понад 20 професорів, керівників клінік та лабораторій. Г.Ф. Ланг був головою Всесоюзного товариства терапевтів (з 1943 р.), засновником (спільно з М.П. Кончаловським), редактором журналу “Терапевтичний архів”, редактором журналу “Клінічна медицина”, був відповідальним редактором відділу “Внутрішні хвороби” в 1-му виданні ВМЕ. За кращі праці в галузі серцево-судинної патології заснована премія ім. Г.Ф. Ланга АМН СРСР (1958).

Нагороджений орденами Леніна, Трудового Червоного Прапора, Вітчизняної війни I ст. та медалями.

Г.Ф. Ланг зробив внесок і в розвиток гірудотерапії, вивчаючи механізм її дії переважно при захворюваннях серцево-судинної системи.

СТРАЖЕСКО Микола Дмитрович (1876–1952) – радянський терапевт, акад. АН СРСР (1943), АН УРСР (1934) і АМН СРСР (1944), Герой Соціалістичної Праці (1947), заслужений діяч науки УРСР (1934).

Закінчив медичний факультет Київського університету в 1899 р. і працював під керівництвом В.П. Образцова в клініці внутрішніх хвороб Київського університету. У 1904 р. захистив докторську дисертацію “До фізіології кишок”, яку виконав в лабораторії І.П. Павлова. З 1907 р. по 1919 р. професор Київського жіночого медичного інституту, з 1919 р. завідував кафедрою терапії Новоросійського університету, з 1922 р. директор клініки пропедевтики, а потім госпітальної клініки Київського медичного інституту. З 1929 р. по 1952 р. директор факультетської клініки того ж інституту. В роки Великої Вітчизняної війни працював консультантом шпиталів МЗ СРСР, був професором кафедр терапії Башкирського медичного інституту і 1-го ММІ. З 1943 р. директор організованого ним Українського інституту клінічної медицини (нині ім. М.Д. Стражеска).

М.Д. Стражеско – автор понад 100 наукових праць, присвячених різним питанням клініки і лікування внутрішніх хвороб. Опублікована спільно з В.П. Образцовим праця “К симптомологии и диагностике тромбоза венечных артерий сердца” (1910), в якій вперше в світі були дано розгорнутий опис різних клінічних форм інфаркту міокарда і виявлена його основна патогенетична лан-

ка, принесла йому світову популярність. С. вивчав також проблеми фізіології і патології органів травлення (шлунок, кишковик і печінка), питання використання строфантину в якості лікарського засобу при хворобах серця. Класичним твором стала його монографія «Основы физической диагностики заболеваний брюшной полости» (1924). Особливу увагу С. приділяв клініко-експериментальному вивченню патології органів кровообігу. У клініці ефективно використовували для лікування даної патології медичні п'явки. Він описав ряд синдромів і симптомів при серцево-судинних захворюваннях, розробив вчення про функціональну недостатність кровообігу, спільно з В.Х. Василенко створив класифікацію недостатності кровообігу, науково обґрунтував теорію ревматизму як інфекційно-алергічного захворювання стрептококової етіології, виявив зв'язок між сепсисом, ендокардитом і ревматизмом, описав закономірність співвідношення серцевої астми і стенокардії (грудної жаби). Йому належать дослідження так званих хронічних інфекцій, а також ранового сепсису, алергії, геріатрії, гематології, шоку, туберкульозу та ін.

ТАРЕЄВ Євген Михайлович (1895–1986) – радянський терапевт, академік АМН (1948), Герой Соціалістичної Праці (1965), лауреат Ленінської премії (1974) і Державної премії СРСР (1946, 1983), заслужений діяч науки РСФСР (1948).

У 1917 р. закінчив медичний факультет Московського університету. З 1936 р. очолював кафедру терапії 9-го ММІ. З 1951 р. завідував кафедрою терапії 1-го ММІ. Одночасно з 1929 р. по 1951 р. керував клінікою Інституту медичної паразитології і тропічної медицини.

Тареєв – автор біля 700 робіт, у т.ч. 10 монографій, а також багатьох збірників і посібників, підготовлених за його участі та за його редакцією. Особливе місце серед його робіт займають проблеми патології печінки, вивчення патології нирок, Є.М. Тареєв і П.Г. Сергієв вперше (1939) довели можливість розвитку гепатиту з вираженою жовтяницею після введення в організм безбактеріального фільтрату сироватки, отриманої від хворого вірусним гепатитом, що стало свідченням на користь вірусної етіології даного захворювання, і вперше в СРСР описали клінічну картину сироваткового гепатиту (хвороби Сергієва–Тареєва). Т. вивчив гострий та хронічний вірусний гепатит, вірусний цироз печінки з перебігом в цироз-рак печінки. Ним була встановлена роль вірусного гепатиту В у патогенезі позапечінкових уражень при хронічно активному гепатиті, при виникненні вузлового периартеріту, окремих випадків синдрому Шегрена, ревматоїдного артриту. Вперше в нашій країні ним були досконало вивчені алкогольні ураження печінки (гострий та хронічний алкогольний гепатит, алкогольний цироз та інші).

Тареєвим досліджені системні хвороби, хвороби сполучної тканини, ускладнення лікарської терапії, патологія серцево-судинної системи. У клініці при хворобах серцево-судинної системи широко використовувалась гірудотерапія. Т. один із перших дослідив процес зсідання еритроцитів, ввів показники РОЕ (ШОЕ) в клінічну практику.

Особливе місце в діяльності Тареєва займає педагогічна діяльність. Він був почесним доктором наук Карлового університету, почесним членом Товариства нефрологів та інтерністів ГДР, гастроентерологів НРБ, членом Всесвітньої асоціації терапевтів.

ВИШНЕВСЬКИЙ Олександр Васильович (4.09.1874, аул Чир-Юрта, Дагестан – 13.11.1948, Москва) – російський хірург, академік АМН СРСР з 1947 р. Закінчив в 1899 р. Казанський університет. З 1947 р. – директор Інституту хірургії АМН СРСР (в 1948 р. інституту присвоєно його ім'я). Основні праці з питань нервової трофіки. Розробив оригінальні методи лікування запальних захворювань, гнійних процесів і ран новокаїновою блокадою та масляно-бальзамічною пов'язкою. Державна премія СРСР, 1942.

ПЕТРОВ Микола Миколайович (1876–1964) – хірург, один із основоположників вітчизняної онкології, створив наукову школу, член-кореспондент АН СРСР (1939), академік АМН СРСР (1944), Герой Соціалістичної Праці (1957). Організатор і керівник (з 1926 р.) Ленінградського онкологічного інституту (з 1966 р. ім. М.М. Петрова).

Праці по експериментальній, теоретичній і клінічній онкології. Автор першої (1910 р.) капітальної праці по онкології російською мовою. Лауреат Державної премії СРСР (1942 р.), Ленінської премії (1963 р.).

М'ЯСНИКОВ Олександр Леонідович (1899–1965) – радянський терапевт, академік АМН (1948), член-кореспондент Академії наук Румунії та член Сербської академії наук і мистецтв. Після закінчення в 1922 р. 1-го МДУ працював в ленінградських клініках під керівництвом Г.Ф. Ланга. З 1932 р. по 1938 р. завідував кафедрою терапії Новосибірського медичного інституту удосконалення лікарів і одночасно (з 1934 р.) завідував кафедрою факультетської терапії Новосибірського медичного інституту. З 1938 р. по 1940 р. – завідував кафедрою факультетської терапії 3-го Ленінградського медичного інституту і з 1940 по 1948 р. – завідував кафедрою факультетської терапії Військово-морської медичної академії в Ленінграді. Одночасно (з 1942 по 1946 р.) М. був головним терапевтом ВМФ. З 1948 р. – директор Інституту терапії АМН СРСР і одночасно завідувач кафедри госпітальної терапії 1-го ММІ.

М. опублікував понад 200 робіт, в т.ч. 9 монографій і 4 підручника, розробляв класифікацію функціональних методів досліджень, вивчав клініку і лікування хвороб печінки. Під керівницт-

вом М. на теренах колишнього СРСР проводились теоретичні та клінічні дослідження з проблем гіпертонічної хвороби, атеросклерозу та ішемічної хвороби серця.

Активізація гірудотерапії певним чином стимулювала проведення наукових досліджень і в гірудології: вивчалися екологія та географія розповсюдження п'явок, структура їх органів та тканин, виділення та очистка біологічно активних речовин, біохімічні процеси тощо. Вивченню анатомії п'явки присвячені класичні роботи радянського зоолога Н. Ліванова Великий внесок у справу вивчення зародкового розвитку п'явок внесли радянський ембріолог Г. Шмідт та О. Шумкіна. Новий, прискорений метод розведення п'явок в штучних умовах розроблений М.В. Синьовою. У колишньому СРСР вперше в світі була організована гірудологічна лабораторія. Відродження інтересу до медичної п'явки з боку лікарів пов'язується з появою монографії Г.Г. Щеголева та М.С. Федорової, а також з публікаціями результатів досліджень Markwardt, G. Novak та Y. Hoffman (1977), які довели, що гірудин має сильнішу антитромботичну дію, ніж гепарин. У наступних роботах А. Ishikawa та R. Naften (1980) отримали підтвердження приведених вище даних [12].

Погіршення екологічної ситуації на теренах колишнього СРСР призвело до суттєвого скорочення чисельності природних медичних п'явок. Почасти це призвело до активізації роботи діючих та відновлення закритих біофабрик в Росії (Московська, Саратовська, Санкт-Петербурзька) та Україні (Донецька, Харківська, Ірпінська). Великий внесок у розвиток цього напрямку гірудології, а також гірудотерапії на межі ХХ–ХХІ століть внесли: Ш.П. Баскова, Г.І. Ніконов, В.О. Савінов, Д.М. Стояновський, К.Г. Селєзньов, Каменєви Ю.Я. та О.Ю., Д.О. Варламов, А.І. Крашенюк [2;8;9;10;13-15] До широкої популяризації методу долучились і письменники (Л. Геращенко) та журналісти.

БАСКОВА Ізо́льда Порфи́рівна – доктор біологічних наук, описала спосіб виділення та очистки гірудину із секрету п'явки, відкрила нові біологічно активні речовини в складі секрету слинних залоз медичної п'явки. Встановлено, що п'явковий секрет в своєму складі містить гірудин – інгібітор ферменту тромбіну; бделіни – інгібітори трипсина і плазміна; егліни – інгібітори трипсина і хімотрипсина, катепсіна; дестобілазу – фермент, гідролізуючий ізопептидні зв'язки, забезпечуючий розчинення стабілізованого фібрину; інгібітор калікреїну плазми крові, який блокує активність кінінів, що є ініціаторами запалення і медіаторами больового синдрому; п'явкові простагландіни, за спектром дії подібні до простагліну; інгібітори 12-го фактору згортання крові; гіалуронідазу, займає важливе місце в

процесі транспорту і проникнення компонентів секрету в кровотік, що є одним із ключових механізмів гірудотерапії і веде до усунення мікроциркуляторних порушень, а також виявляє антигіпертензивну дію.

НІКОНОВ Геннадій Іванович – народився в 1955 р. в Потсдамі (НДР) в сім'ї майора, учасника Великої Вітчизняної війни. Батьки мріяли бачити лікарем, але його більше цікавила біологія. Закінчив Московський державний університет ім. М.В. Ломоносова. Закінчивши біофак МГУ, 10 років працював на кафедрі лаборантом, захистив кандидатську дисертацію “Поліфункціональність та протитромботична дія секрету слинних залоз медичних п'явок”. Багаторічна наукова практика пов'язана з виділенням та вивченням механізмів дії біологічно активних речовин, продуктованих медичними п'явками, та створенням на їхній основі косметичних та лікарських засобів. Доктор біологічних наук, професор, академік НАМН України, генеральний директор Міжнародного центру медичної п'явки, автор понад 200 наукових публікацій і 25 патентів, автор (співавтор) книг “Медицинская пиявка: вчера, сегодня, завтра”, “Медицинская пиявка. Основы гирудотерапии”, “Медицинская пиявка. Средство коррекции биоэнергетического потенциала человека”, “Вам поможет медицинская пиявка. Энциклопедия гирудотерапии”. В 36 років став доктором біологічних наук.

САВІНОВ Володимир Олексійович – кандидат медичних наук, президент Асоціації гірудотерапевтів Росії та Московського альянсу гірудотерапевтів, народний зцілитель Росії, член Європейської асоціації з ракових досліджень (EACR) та Європейської спілки медичних онкологів (ESMO). Засновник (1995) та головний редактор науково-практичного журналу “Асклепейон”.

Після закінчення морського факультету Військово-медичної академії ім. С.М. Кірова (1957) працював хірургом, урологом, андрологом, терапевтом.

Науково-практичні уподобання: клінічна імунологія, онкологія, гірудотерапія, причинно-наслідкові зв'язки в патології, корекція розладів енергосистеми. Автор понад 150 робіт, серед яких 17 монографій.

КАМЕНЕВ Олег Юрійович – лікар-терапевт. Закінчив І-й медичний інститут ім. І.П. Павлова. Ще студентом під керівництвом батька почав вивчати натуропатію, народну медицину. Директор Медичної компанії та клініки “Народна медицина”. Доктор альтернативної медицини. Автор програми відродження використання медичної п'явки з лікувального метою, займався створенням міського клінічного центру гірудотерапії, викладач школи гірудотерапії для лікарів, співавтор книги “Вам поможет пиявка. Гирудотерапия”. (1997 р.).

КАМЕНЕВ Юрій Якович – лікар-терапевт, кандидат медичних наук, доцент. Закінчив Військово-медичну академію ім. С.М. Кірова. Майже 50-річна практична діяльність його пов'язана з вивченням та використанням натуротерапевтичних методів. Послідовник лікаря А.С. Залманова. Автор понад 50 друкованих праць та монографій. Керівник Медичного центру культури здоров'я ім. А.С. Залманова. Член Міжнародного Регістру комплементарної медицини Росії, доктор альтернативної медицини. Керівник школи гірудотерапії для лікарів, організованої клінікою натуропатії "Народна медицина" спільно з Медичною академією післядипломної освіти в Санкт-Петербурзі. Співавтор книги "Вам допоможе пиявка. Гирудотерапія" (1997 р.).

СЕЛЕЗНЬОВ Костянтин Георгійович – доктор медичних наук, професор Донецького державного медичного університету ім. М. Горького, директор медичної науково-практичної колективної фірми "Біокон", член Міжнародної асоціації вчених, які вивчають п'явку, член Євроконгресу хірургів, академік Нью-Йоркської Академії наук, почесний член університету Бордо.

КРАШЕНЮК Альберт Іванович – доктор медичних наук, професор, завкафедри гірудотерапії і натуральних методів лікування Академії медико-соціального управління. Президент Асоціації лікарів-гірудотерапевтів Санкт-Петербурга, віце-президент Асоціації йоги Росії. У 1993 р. виявив (у співавторстві) невідомий раніше ефект медичних п'явок – біоенергетичний.

УТЄВСЬКИЙ Андрій – біолог, доцент Харківського національного університету ім. Каразіна, з лютого 2003 по березень 2004 рр. був учасником VIII української антарктичної експедиції на станції "Академік Вернадський", яка знаходиться на одному з Аргентинських островів, вивчав фауну вод шельфа, де виявив ознаки бурхливого життя в льодяній воді, в т.ч. і п'явок.

ГЕРАЩЕНКО Л. – член Спілки письменників Росії, член Спілки кінематографістів Росії, автор книг "Лікування п'явками в домашніх умовах", "Вам допоможе медична п'явка. Енциклопедія гірудотерапії" (2005, в співавторстві з Г.І. Ніконовим), "Все про п'явку. Гирудотерапія для різних типів людей" (2005 р.). Популяризатор і велика прихильниця гірудотерапії, як в лікувальних закладах, так і в домашніх умовах. Окрім того, вона автор книг "Сім'я у водовороті розводу, або як уникнути конфліктів", "Три покоління під одним дахом", "Дитина після тридцяти п'яти".

Висновки

Багатовіковий досвід гірудотерапії створив підґрунтя для подальшого розвитку методу та утворення спорідненого напрямку – гірудології. Популяризації цього методу профілактики та лікування сприяла та обставина, що ним користувались корифеї медицини всіх часів. Починаючи з 18-го століття, гірудологія та гірудотерапія крокують разом.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому пошуку розробок українських вчених в галузі гірудотерапії.

Список літератури

1. Барсова И. П. Биологические активные вещества, продуцируемые медицинской пиявкой и механизм их действия : автореф. дис. ... канд. биол. наук / И. П. Барсова. – М., 1986. – 21 с.
2. Баскова И. П. Пути совершенствования метода гирудотерапии / И. П. Баскова // Материалы VIII конф. Ассоциации гирудологов : тез. докл. – М., 2003.
3. Геращенко Л. Вам поможет медицинская пиявка. Энциклопедия гирудотерапии / Л. Геращенко, Г. Никонов. – М. : Астрель, 2005. – 235 с.
4. Голяченко О. М. Історія медицини / О. М. Голяченко, Я. В. Ганіткевич. – Тернопіль : Лілея, 2004. – 248 с.
5. Ена Я. М. История гирудотерапии / Я. М. Ена, Е. А. Сушко, А. В. Соловьёв // Лікар. справа. – 1998. – № 5. – С. 26–30.
6. Захарьин Г. А. Клинические лекции / Г. А. Захарьин. – 2-е. изд.– Вып. 1-й. – М., 1891. – 351 с.
7. Захарьин Г. А. О кровозвлечении / Г. А. Захарьин // Клинические лекции и избранные статьи. – М., 1910. – С. 51–76.
8. Каменев В. Г. Влияние гирудотерапии на состояние центральной и церебральной гемодинамики / В. Г. Каменев, Д. А. Варламов, А. Н. Волянский // Практическая и экспериментальная гирудология : матер. 7-й научн.-практ. конф. – Люберцы, 2001. – С. 10–11.
9. Каменев Ю. Я. Пиявки. Гирудотерапия / Ю. Я. Каменев. – СПб., 1993. – 156 с.
10. Каменев Ю. Я. Современные проблемы гирудотерапии / Ю. Я. Каменев, С. Г. Коломиец // Материалы VIII Конференции Ассоциации гирудологов. – М., 2003.
11. Килівник В. С. Гирудотерапія за часів Авіценни та його попередників / В. С. Килівник // Матеріали міжнар. наук. конф., присвяч. ювілею Абу Алі Ібн Сіні. – К., 2005. – С. 31–33.
12. Килівник В. С. Історія гірудотерапії / В. С. Килівник. – Немирів, 2007. – 150 с. – (КВВ газети «Прибузькі новини»).
13. Никонов Г. И. Использование медицинской пиявки для получения лекарственных средств / Г. И. Никонов, А. А. Голиков // Фармация. – 1993. – № 3. – С. 62–64.
14. Никонов Г. И. Медицинская пиявка – средство коррекции биоэнергетического потенциала человека / Г. И. Никонов, И. П. Куликов. – Раменская типография, 1996. – 138 с.
15. Никонов Г. И. Медицинская пиявка : Основы гирудотерапии / Г. И. Никонов. – СПб. : СДС, 1998. – 320 с.

16. *Применение гирудотерапии в дефектологии* / Крашенюк А. И., Кондратьева С. Ю., Крашенюк С. В., Легкова А. В. // Практическая и экспериментальная гирудология : матер. 7-й научн.-практ. конф. – Люберцы, 2001. – С. 27–28.
17. *Савинов В. А. Гирудозенерготерапия* / В. А. Савинов, Т. Н. Чабан, Л. Д. Пухова. – Брянск. 2000. – 30 с.
18. *Савинов В. А. Клиническая гирудотерапия* / В. А. Савинов. – Брянск, 2002. – 439 с.
19. *Савинов В. А. Пиявка лечит все* / В. А. Савинов, Т. В. Павлова. – СПб. : ДИЛЯ, 2003. – 128 с.
20. *Щеголев Г. Г. Медицинская пиявка и её применение* / Г. Г. Щеголев, М. С. Федорова. – М. : Медгиз, 1955. – 66 с.

ИСТОРИЯ ГИРУДОТЕРАПИИ С НАЧАЛА 18-ГО ВЕКА Н.Э. ДО СОВРЕМЕННОСТИ

В.С. Киливник, П.В. Цвень, И.В. Кузьмин (Немиров, Винница)

Изучен и обобщен мировой опыт развития гирудотерапии с начала 18-го века. Приведены краткие данные о подвижниках в области лечения пиявками.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: история, медицинская пиявка, гирудотерапия, гирудология.

HISTORY HIRUDOTHERAPY FROM ANCIENT TIMES TO THE EARLY 18TH CENTURY AD

V.S. Kylyvnyk, P.V. Tsvet, I.V. Kuzmin (Nemirov, Vinnitsa)

The world experience of hirudotherapy to the early 18th century was studied and generalized. The brief information about the ascetics of treatment with leeches was given.

KEY WORDS: history, medical leech, hirudotherapy, hirudology.

Рукопис надійшов до редакції 24.10.2012
Рецензент: д.мед.н., проф. О.М. Голяченко